

Marta Stasiak

Jagiellonska universitetet, Kraków, Polen

Det svenska verbet *stå* och dess motsvarigheter i polskan – en studie ur kognitivt perspektiv

1. Inledning

Kan någonting som står på svenska ligga på polska? Är det möjligt att den mest naturliga motsvarigheten till det svenska verbet *stå* är det polska verbet *być*? Går det att besvara frågan genom att man helt enkelt slår upp ordet i en svensk-polsk ordbok? Denna artikel försöker behandla dessa frågor.¹

Stå tillhör de mest vanliga verben i svenskan. Därför har detta verb, i likhet med de andra svenska positionsverben *ligga* och *sitta*, sedan länge fångat forskarnas intresse (se t.ex. Jakobsson 1996, 1999; Kortteinen 2000, 2005; Kvist Darnell 2005; Persson 1986). I denna artikel analyserar jag betydelsen av detta verb i ett svensk-polskt perspektiv.

2. Material och metod

I artikeln presenterar jag *stås* enstaka betydelsetyper och får fram vilka motsvarigheter dessa kategorier har i polskan. Detta möjliggör för mig att visa hur en och samma situation kan konceptualiseras i svenskan och polskan och vilka, mer eller mindre regelbundna, mönster i konceptualiseringsättet som återfinns i de båda språken. Inramningen till analysen är den kognitiva semantiken.

Som exempelkälla för användningen av *stå* och dess motsvarigheter i polskan har jag använt tre svenska skönlitterära verk (*Laterna magica* av Ingmar Bergman, *Händelser vid vatten* av Kerstin Ekman och *En biodlares död* av Lars Gustafsson) och deras översättningar till polska. Min undersökning baserar sig på ett material som sammanlagt

¹ Denna artikel bygger på min magisteruppsats *Svenskans 'stå' och 'ligga' och deras polska konceptuella motsvarigheter – en studie ur den kognitiva lingvistikens perspektiv* skriven under handledning av fil.dr Ewa Data-Bukowska vid Institutionen för svenska språket och litteraturen i Kraków år 2008. Jag tackar min handledare för all hjälp som jag har fått under skrivandet av denna artikel.

omfattar 417 exempel. I undersökningen tar jag hänsyn till verbets finita former (presens, preteritum, imperativ) samt infinitiv och supinum som förekommer i sammansatta tempusformer. Från analysen utesluter jag presens particip och perfekt particip av verbet. Materialet har enbart excerperats via läsning. Jag urskiljer sex konstruktioner, vilka representerar sex kategorier. Inom varje kategori undersöker jag sedan vilka motsvarigheter det omtalade verbet inom en bestämd konstruktion och kontext har i polska översättningar. Motsvarigheterna sorteras efter semantiska mönster i enstaka grupper.

3. Teoretiska utgångspunkter

Enligt den kognitiva semantiken är betydelsen av ett ord inte objektiv och frikopplad från det mänskliga medvetandet utan den finns i språkanvändarnas huvud (Gärdenfors 1992: 97). Ordets betydelse förstår man som ett mentalt intryck dvs. en konceptualisering av en situation som är strukturerad i överensstämmelse med den bestämda kommunikations-situationens mål. En viktig aspekt av konceptualiseringen är relationen mellan *profil* och *bas*. Basen utgörs av den kunskap om världen som hjälper till att bestämma ordets innebörd. Profilen är den del av basen som tydligast framhävs. (Data-Bukowska, Holmqvist 2006: 21.) För att förklara begreppen *profil* och *bas* anger Strzelecka (2003: 41–42) ett exempel på entiteten 'cirkel' som beskrivs i relation till en rumslig domän. I det här fallet utgör cirkeln *profil* och den rumsliga domänen uppträder som *bas*. Om man vidare vill beskriva 'båge' blir den rumsliga domänen inte tillräcklig. I det fallet måste man relatera till begreppet 'cirkel' eftersom 'bågen' annars endast blir en linje.

Inom samma konceptuella *bas* kan alltså olika delstrukturer framhävas och olika konceptuella bilder formas med hjälp av språkliga uttryck. Bilderna kan också skilja sig i fråga om perspektivet ur vilket man betraktar objektet; de kan konstrueras som mera schematiska eller detaljerade (jfr också Tabakowska 1995: 65f).

Ett viktigt begrepp inom den kognitiva semantiken är också föreställningsscheman som byggs hos oss utifrån våra erfarenheter och fungerar som strukturer för våra mentala bilder. Vi använder dem som ett slags modeller för nya konceptualiseringar (Johnson 1987: 29; efter Strzelecka 2003: 40). Som exempel på scheman kan man ange: POSITION, DEN VERTIKALA/HORISONTELLA AXELN, KOPPLING, BLOCKERING, VÄG, m.m. (Jakobsson 1996: 17–22).

4. Betydelseanalys av verbet *stå*

Verbet *stå* har delats in i sammanlagt sex kategorier: *stå* + adverbial, *stå* + bundet predikativ, *stå* i pseudosamordning, *stå* + partikeladverbial, *stå* i lexikaliserade uttryck, *stå* utan komplement. Utgångspunkten att urskilja kategorierna har varit den indelning som

man finner i Svensson (2004) och delvis i Kortteinen (2005). Tabell 1 nedan visar antalet exempel inom de enskilda kategorierna.²

Tabell 1. Förekomsten av verbet *stå* i det excerperade materialet

	KE	IB	LG	TOTALT
<i>Stå</i> + adverbial	143	62	13	218
<i>Stå</i> + bundet predikativ	35	29	4	68
<i>Stå</i> i pseudosamordning	43	10	3	56
<i>Stå</i> + partikeladverbial	39	5	2	46
<i>Stå</i> i lexikaliserade uttryck	4	8	1	13
<i>Stå</i> utan komplement	14	0	2	16
TOTALT	278	114	25	417

4.1. *Stå* + adverbial

Verbet *stå* efterföljs av olika slags adverbial som ”anger omständigheter för verbets aktion (tiden, platsen, sättet att utföras på)” (Teleman et al. 1999a: 410).

Tabell 2. Återgivning av det svenska verbet *stå* i polskan – kategorin *stå* + adverbial

Betydelsetyp	Svenska exempel	Polska motsvarigheter	Antal exempel
1. <i>stå</i> → stać, stojący (<i>stå</i> + aktionsart → ustać)	A) Jag stod i hotellfönstret [...]. (IB, 195) B) Britta slevade upp ur en kastrull som stätt på järnspisen. (KE, 136) C) Jag orkar inte stå här länge till. (KE, 42)	a) Stałem w oknie hotelowym [...]. (IB1, 190) b) Britta nabrała ją chochlą z garnka stojącego na żelaznym piecu. (KE1, 164) c) Nie ustoję tu długo. (KE1, 42)	137 (+1)
2. <i>stå</i> → existens (być, znaleźć się, znajdować się)	A) Och det stod ingen annan bil vid bron än hans. (KE, 298)	a) A przy moście nie było żadnego innego samochodu [...]. (KE1, 365)	11
3. <i>stå</i> → ingen motsvarighet i polskan	A) Men Johan kunde omöjligt se Gudrun stå där. (KE, 298)	a) Mimo to Johan nie był w stanie wyobrazić sobie tam Gudrun. (KE1, 364)	10
4. <i>stå</i> → stanąć, stawać	A) Vid min sida stod ett litet väsen [...]. (IB, 176)	a) Obok mnie stanęła drobna istota [...]. (IB1, 144)	14(+4)

² Analysen av kategorierna *stå* + partikelverb och *stå* i lexikaliserade uttryck har visat att de enstaka grupperna som jag urskiljt inom dessa kategorier inte innehåller många exempel, t.ex. *stå kvar* (16 exempel), *stå till ens förfogande* (3 exempel). Inte sällan representeras gruppen av ett exempel. Eftersom grupperna inom dessa kategorier är för små kunde jag inte dra långtgående slutsatser. Därför presenteras analysen av dessa kategorier inte här. Dessa kategorier borde undersökas separat.

5. <i>stå</i> → blockering (zatrzymać się, utknąć, przystawać)	A) De stod med bilen vid något [...]. (KE, 203)	a) Zatrzymali się obok czegoś [...]. (KE1, 250)	5
6. <i>stå</i> → 'vara skrivet' (być napisanym, napis, napisać, zapisać, pisać, podać, widnieć)	A) Det stod på en burk [...]. (KE, 254) B) Det stod bara att han hade varit med vid Alved igen. (KE, 292)	a) Imię było napisane na słóiczku [...]. (KE1, 311) b) Pisał tylko o tym, że znów był w Alved. (KE1, 357)	19
7. <i>stå</i> → wydający, bić, bijący, unosić się	A) Det stod en lukt av kryddor och etter ur den. (KE, 34)	a) [...] wydającą cierpki, korzenny zapach. (KE1, 41)	5
8. <i>stå</i> → siedzieć	A) Men det var i alla fall hennes skuld att han stod i brunnen. (KE, 43)	a) Ale przecież to jej wina, że on teraz siedzi w studni. (KE1, 53)	2
9. <i>stå</i> → leżeć	A) På nattygsbordet stod flera tomma medicinburkar. (KE, 175)	a) Na nocnym stoliku leżało wiele pustych fiolek po lekarstwach. (KE, 214)	1
10. <i>stå</i> → otaczać, tłoczyć się	A) Runt honom stod hela garden [...]. (IB, 177)	a) Otaczała go cała gwardia [...]. (IB1, 145)	2
11. <i>stå</i> → wystawać (ponad coś)	A) Spisen stod nästan nere på golvet. (KE, 61)	a) Piec ledwie wystawał nad podłogę. (KE1, 76)	1
12. <i>stå</i> → varierende kontextberoende betydelser (rodzić się, mieć, zobaczyć, tworzyć)	A) [...] en svag gryning stod utanför fönstren [...] (IB, 151) B) Utanför hinnan av glas och vatten stod Mia framför bilen. (KE, 8)	a) [...] za oknem rodził się słaby brzask [...] (IB1, 124) b) Przez zasłone ze szkła i wody przed maską samochodu zobaczyła Mię. (KE1, 8)	6

Vid analys av materialet inom kategorin *stå* + adverbial har det visat sig att verbet *stå* i 137 exempel motsvarar det polska verbet *stać* 'stå', t.ex. (1A/1a) och presensparticipet *stojący* 'stående', t.ex. (1B/1b), vilket utgör 63 % av alla exempel inom den omtalade kategorin (grupp 1 i tabellen ovan).

Konceptualiseringarna i denna grupp opererar på föreställningsschemana POSITION och DEN VERTIKALA AXELN, dvs. referentens vertikala befintlighet är väsentlig. Som analysen av de insamlade motsvarigheterna till *stå* visar realiserar dessa scheman också i polskan. Av den orsaken kan man med en viss förenkling konstatera att situationen i detta avseende konceptualiseras likadant i svenskan och polskan i de 137 fallen. Till den första gruppen har jag dessutom klassificerat ett exempel (1C/1c) i vilket *stå* återges med hjälp av verbet *ustać* 'orka stå på benen' som är berikat med aktionsart i polskan. Trots att detta verb har en bredare betydelse än *stå* bygger de båda på samma ovannämnda scheman.

Vidare realiseras verbet *stå* med hjälp av polska verb som anger referentens existens (grupp 2 i tabellen ovan), t.ex. *być* 'vara' (2a), *znajdować się* 'befinna sig' (2b). I sådana fall återges bilden mera schematiskt i polskan. De polska verben anger referentens befintlighet utan att framhålla dess vertikala position.

I de polska översättningarna utelämnas verbet *stå* 10 gånger (grupp 3 i tabellen ovan). Svaret på frågan varför det är så kräver utan tvekan en djupare översättningskritisk analys som faller utanför detta arbets ram. Men en orsak till detta kan vara att referentens stående position är till den grad självklar i kontexten att man ur det polska perspektivet inte behöver ta hänsyn till denna detalj, t.ex. (3A/3a). I sådana fall är bilden ännu mera schematisk än vad den är i grupp 2 där *stå* återges med existensverb i polskan.

Nästa grupp (grupp 4 i tabellen ovan) omfattar exempel där *stå* återges med verben *stanąć/stawać*. Det polska verbet *stanąć* 'stanna' (4A/4a) har en förändrad betydelse jämfört med den betydelse som *stå* har, men schemana POSITION och DEN VERTIKALA AXELN bevaras också hos detta verb. *Stanąć* uttrycker den perfektiva aspekten och framhäver resultatet av handlingen. Verbet tyder på att objektet måste ha tillryggalagt ett avstånd och då kom ett slags slutpunkt för detta skeende men också början av ett nytt skeende. Med andra ord: *stanąć* 'stanna' implicerar att man slutar gå och börjar stå. Den polska motsvarigheten profilerar alltså övergången till det tillstånd som *stå* uttrycker.

Dessutom har jag avskilt en grupp (grupp 5 i tabellen ovan) där verbet *stå* har betydelsen 'blockerad rörelseförmåga'. Här reduceras alltså verbets prototypiska föreställningsschema POSITION till föreställningsschemat BLOCKERING, t.ex. (5A/5a). Denna grupp kan betraktas som betydelsemässigt besläktad med grupp 4 i tabellen ovan.

Utöver detta har jag avskilt en grupp (grupp 6 i tabellen ovan) som utgörs av exempel på verbet *stå* som i polskan återges med en betydelse som allmänt kan betecknas som 'vara skrivet'. Inom denna grupp refererar verbet till en text eller dess innehåll. *Stå* återges ibland med hjälp av konstruktionen *być napisanym* 'vara skrivet' (6A/6a). Till skillnad från svenskan tar man i polskan inte hänsyn till "bokstävernans upprätthet i förhållande till raden" (jfr Jakobsson 1996: 15) utan endast till deras existens i texten. Dessutom framhäver perfektparticipet *napisany* 'skriven' skrivakten lite starkare i den konstruerade bilden.

Skrivandet kan konceptualiseras på olika sätt. *Stå* återges med hjälp av substantivet *napis* 'skylt'. Dessutom används verben *pisać* 'skriva', *napisać* 'skriva upp' och *podawać* 'meddela'. På detta sätt blir processen som kräver en levande agens profilerad. Därför förändras subjektet i de polska konceptualiseringarna, t.ex. *pisal* betyder i (6b) 'han skrev'.

Inom den omtalade kategorin har jag vidare avskilt en grupp (grupp 7) där *stå* används metaforiskt om t.ex. lukten, dvs. en substans som sprider sig (7A/7a). Enligt Jakobsson (1996: 33) bygger denna typ av konceptualiseringar på schemat VÄG (dvs. att utgå från en punkt). Detta schema ligger också bakom den polska översättningen (7a).

Mest intressanta ur den kognitiva lingvistikens perspektiv är de exempel i vilka *stå* återges med hjälp av ett annat positionsverb i polskan. I (8a) opererar verbet *siedzi* 'sitter' på scheman som konstruerar en sittande gestalt, t.ex. KOPPLING (Jakobsson 1996: 25), vilket *stå* inte gör. I (9A/9a) opererar *stå* och *leżeć* 'ligga' på motsatta scheman dvs. DEN VERTIKALA AXELN respektive DEN HORIZONTELLA AXELN.

Ytterligare en grupp (grupp 10 i tabellen ovan) som jag har avskiljt är de fall, i vilka det som i svenskan återges med hjälp av adverbialet i polskan realiseras med hjälp av ett verb som profilerar fler detaljer inom den konceptuella bilden. I t.ex. (10A/10a) återges *stå* med verbet *otaczać* 'omge'. Man kan alltså konstatera att det polska verbet i sin betydelse inkluderar den innebörd som i svenskan uttrycks av adverbialet *runt*.

Utöver detta har jag funnit ett tankvärt exempel där *stå* realiseras av det polska verbet *wystawać* i betydelsen 'sticka fram' (11A/11a). I det här fallet opererar de båda verbens betydelser på föreställningsschemat DEN VERTIKALA AXELN med den skillnaden att det svenska verbet *stå* opererar på dess betydelse 'vertikal sträckning' och det polska verbet *wystawać* på dess betydelse 'funktionellt upp'. Man skulle även kunna säga att (11a) är mer detaljrikt i jämförelse med dess svenska motsvarighet (11A) eftersom verbet *wystawać* inte enbart återger objektets befintlighet och position utan också dess läge gentemot underlaget.

Vidare har jag avskiljt en grupp där *stå* återges med hjälp av mycket olika verb i polskan, t.ex. (12A/12a), (12B/12b) i tabellen ovan. Man bör lägga märke till att olika detaljer och mer kontext framhävs tack vare verben i dessa exempel. En stor betydelse måste tillmätas det faktum att *stå* kan ha en metaforisk betydelse i svenskan, t.ex. (12A), vilket kan påverka urvalet av de polska motsvarigheterna. Delvis kan den rikare bilden i polskan också bero på ett ändrat perspektiv (12B). Man kan inte utesluta att vissa regelbundenheter även kan finnas inom denna grupp. Detta skulle ändå kräva ett utvidgat material och mera ingående studier.

4.2. *Stå* + bundet predikativ

Enligt Teleman et al. (1999a: 356) anger predikativet "en temporär (icke-stabil) egenskap". Det bundna predikativet utgörs i mitt material av adjektiv, particip och subjunktionsfras.

Tabell 3. Återgivning av det svenska verbet *stå* i polskan – kategorin *stå* + bundet predikativ

Betydelsetyp	Svenska exempel	Polska motsvarigheter	Antal exempel
1. <i>stå</i> → <i>stać</i> , <i>stojący</i>	A) Vi stod tysta några ögonblick. (IB, 177)	a) Staliśmy przez kilka chwil w milczeniu. (IB1, 144)	42
2. <i>stå</i> → existens (być)	A) Huset stod tomt med smutsiga gardiner i fönstren. (KE, 333)	a) Dom był pusty, w oknach brudne firanki. (KE1, 408)	8
3. <i>stå</i> → ingen motsvarighet i polskan	A) Den röda Renaulten som stod parkerad vid Strömgrensbygget [...]. (KE, 86)	a) Czerwone renault, zaparkowane przy domostwie Strömgrenów [...]. (KE1, 105)	3

4. <i>stå</i> → <i>stanać</i> , <i>stawać</i>	A) [...] han stod naken på golvet [...]. (KE, 467)	a) [...] aż ten nagi stanął na wprost pieca. (KE1, 571)	2
5. <i>stå</i> → <i>wyprostować się</i> , <i>otworzyć</i> , <i>drgać</i>	A) [...] när han stod rak med sin käpp gick hon in och startade. (KE, 203–204)	a) [...] gdy oparty na kiju wyprostował się , włączyła bieg. (KE1, 250)	3
6. <i>stå</i> → 'vara skrivet' (<i>widnieć</i>)	A) [...] det stod Fiskebua inbränt på en träskylt. (KE, 35)	a) [...] na drewnianym szyldzie widniała wypalona nazwa "Fiskebua". (KE1, 42–43)	1
7. <i>stå</i> → varierande kontextberoende betydelser (<i>stać się</i> , <i>wznosić się</i> , <i>ginać</i> , <i>otaczać</i> , <i>wryć się</i> , <i>potrafić</i> , <i>zobaczyć</i>)	A) Himmelskupan stod vit över askarnas mörka lummighet. (IB, 315)	a) Sklepienie niebieskie wznosiło się rozżarzone do białości nad ciemnym gęstym listowiem jesionów. (IB1, 258)	9

Konstruktionen *stå* + bundet predikativ återges i 41 exempel med hjälp av verbet *stać* 'stå' t.ex. (1A/1a) och en gång av presensparticipet *stojący* 'stående'. Detta utgör 59 % av alla exempel inom den omtalade kategorin (grupp 1 i tabellen ovan).

I den näst största gruppen (grupp 2 i tabellen ovan) har det samlats exempel där *stå* återges med verbet *być* (2A/2a). Informationen om referentens position blir alltså oviktig här, däremot framhävs dess existens. Denna existens är en så självklar aspekt av den konstruerade bilden i nästa grupp (grupp 3 i tabellen ovan) att den inte behöver markeras med hjälp av språkliga medel i polskan.

Till nästa grupp (grupp 4 i tabellen ovan) hör endast två exempel. De polska motsvarigheterna kännetecknas av aspektoppositionen perfektiv/imperfektiv och realiserar samma föreställningsscheman som *stå* i svenskan (jfr grupp 4 inom kategorin *stå* + adverbial).

Därtill har jag avskiljt en grupp (grupp 5 i tabellen ovan) där inte många exempel finns men vissa intressanta regelbundenheter kan märkas. Verbets och predikativets innebörd sammansmälts i den polska översättningen till en betydelse som uttrycks av verbformen. T.ex. efterföljs *stå* av predikativet *rak* i (5A). I polskan återges denna förbindelse med hjälp av verbet *wyprostować się* 'räta på sig' (5a).

Dessutom har jag funnit ett exempel på verbet *stå* vars motsvarighet i den polska texten relaterar till skrivande (grupp 6 i tabellen ovan). I (6A/6a) återges *stå* med hjälp av verbet *widnieć* 'vara synlig'. Man tar alltså inte hänsyn till bokstävernas vertikala position inom den polska konceptuella bilden utan till deras förekomst.

Också inom den här kategorin förekommer en grupp konceptualiseringar där *stå* i polskan återges med hjälp av olika verb beroende på kontexten (grupp 7 i tabellen ovan). I sådana konceptualiseringar, t.ex. (7A/7a) framhävs alltid fler detaljer som skendet kännetecknas av.

4.3. *Stå* i pseudosamordning

Tabell 4. Återgivning av det svenska verbet *stå* i polskan – kategorin *stå* i pseudosamordning

Betydelsetyp	Svenska exempel	Polska motsvarigheter	Antal exempel
1. <i>stå</i> + V → <i>stać</i> + V	A) Hon stod på bron och lyssnade på regnet i asparna. (KE, 427)	a) Stała na ganku i słuchała deszczu w osikach. (KE1, 523)	21
2. <i>stå</i> + V → 2') <i>stać</i> + gerundium presens 2'') <i>stojąc</i> + V	3'A) Petrus stod och blinkade. (KE, 376) 3''A) Hon stod framför fönstret, rökte och tittade ut. (KE, 120)	3'a) Petrus stał , mrugając oczami. (KE1, 459) 3''a) Stojąc przy oknie, paliła papierosa i wyglądała na dwór. (KE1, 143)	15
3. <i>stå</i> → ingen motsvarighet i polskan	A) Han sa ingenting utan stod och knäppte upp hakremmen [...]. (KE, 298)	a) Nie odezwał się, tylko rozpiął pasek pod brodą i zdjął kask. (KE1, 364)	13
4. <i>stå</i> + V → blockering +V	A) Han hade ringt från automaten nere vid affärn och stod där och väntade med bilen. (KE, 11)	a) Dzwonił z automatu na dole, przy sklepie, tam się zatrzymał i czeka w samochodzie. (KE1, 12)	4
5. <i>stå</i> → <i>stanąć</i>	A) Dan hade stigit ur bilen och stod och tittade på dem. (KE, 130)	a) Dan wysiadł z samochodu i stanął obok, patrząc na nie.	3

Kategorin *stå* i pseudosamordning utgörs av exempel där förbindelsen av två verb förekommer och verbet *stå* utgör det första ledet i konstruktionen. Det förtjänar att understrykas att det inte förekommer några exempel på en metaforisk användning av verbet *stå* inom denna kategori.

Den första gruppen (grupp 1 i tabellen ovan) omfattar 21 exempel, i vilka *stå* återges med hjälp av verbet *stać* 'stå' i polskan. Dessutom bevaras det andra verbet i konstruktionen. Detta antal utgör 37 % av alla exempel i denna kategori. I de här fallen bevaras föreställningschemana POSITION och DEN VERTIKALA AXELN. Samma sak gäller nästa grupp (grupp 2 i tabellen ovan).

I grupp 2 återges pseudosamordningen med hjälp av antingen *stać* 'stå' + gerundium presens (2') eller *stojąc* 'medan man står' + verb (2''). I de båda fallen (2'a, 2''a) framhävs den durativa aktionsarten i polskan.

Till nästa grupp (grupp 3 i tabellen ovan) har jag klassificerat exempel, i vilka *stå* saknar motsvarighet i polskan. De prototypiska schemana reduceras i det här fallet eftersom objektets position är underförstådd. Denna grupp omfattar relativt många exempel. Detta kan bero på att "befintlighetsverb i pseudosamordning [...] har reducerad informationsstrukturell vikt" dvs. "den semantiska huvudfunktionen hos det första verbet är

att understryka eller tydliggöra att det andra ledets verb skall tolkas durativt” (Teleman et al. 1999b: 940). Durativiteten kan inom den polska bilden framhävas av bara ett verb (huvud verbet), eller tas bort från bilden, t.ex. (3a).

Vidare har jag avskiljt en grupp (grupp 4 i tabellen ovan) där *stå* realiseras med hjälp av verben *przystanąć* och *zatrzymać się* ’stanna’ (4a) i polskan. Trots att gruppen omfattar få exempel är den intressant eftersom ett annat föreställningsschema realiseras i de polska översättningarna, nämligen BLOCKERING. Sålunda profilerar den polska bilden fler detaljer och blir mera fylig. Liksom i grupperna 1 och 2 bevaras det andra verbet i den polska konstruktionen också här.

Till nästa grupp (grupp 5 i tabellen ovan) hör endast 3 exempel. Här återges verbet *stå* med det polska verbet *stanąć* ’stanna’. Trots en annan betydelse hos det polska verbet bevaras samma scheman: POSITION och DEN VERTIKALA AXELN. Också i detta fall framhäver man alltså inom konceptualiseringen början av det skeende som verbet *stå* uttrycker. Det andra verbet, som finns i den svenska konstruktionen, bevaras inte i polskan.

4.4. *Stå* utan komplement

Kategorin *stå* utan komplement omfattar 16 exempel. Bristen på komplement innebär här att omständigheterna kring skeendet inte profileras ur konceptualiseringens bas.

Tabell 6. Återgivning av det svenska verbet *stå* i polskan – kategorin *stå* utan komplement

Betydelsetyp	Svenska exempel	Polska motsvarigheter	Antal exempel
1. <i>stå</i> → <i>stać, stanie</i>	A) Hur länge skulle de låta honom stå ? (KE, 33) B) Han blev trött av att stå . (KE, 33)	a) Ile czasu każą mu tak stać ? (KE1, 40) b) Zmęczyło go stanie . (KE1, 40)	3
2. <i>stå</i> → <i>utrzymywać się na nogach</i>	A) Han hade svårt att stå . (KE, 24)	a) Z trudem utrzymywał się na nogach . (KE1, 29)	1
3. <i>stå</i> → <i>existens (być)</i>	A) Om det står att jag bara har några månader kvar att leva, kommer jag att bli alldeles paralyserad då? (LG, 38)	a) Gdyby tam było , że mam tylko kilka miesięcy życia, czy mnie to zupełnie porazi? (LG1, 25)	4
4. <i>stå</i> → <i>ingen motsvarighet i polskan</i>	A) Egentligen stod det SVART V T NET. (KE, 205)	a) A właściwie CZ RNA WO A. (KE1, 252)	1
5. <i>stå</i> → ’vara skrivet’ (pisać, napisać, zapisać, napis)	A) Det stod bara att han hade varit med vid Alved igen. (KE, 292)	a) Pisał tylko o tym, że znów był w Alved. (KE1, 357)	5

6. <i>stå</i> → zostawić	A) Låta bilen stå . (KE, 21)	a) Zostawić samochód. (KE1, 26)	1
7. <i>stå</i> → dziać się	A) Hur fan står du? (KE, 32)	a) Co się z tobą, do cholery, dzieje ? (KE1, 38)	1

I den första gruppen (grupp 1) återges verbet *stå* med hjälp av verbet *stać* (1A/1a) eller substantivet *stanie* '(ett) stående' (1B/1b). I de båda fallen behåller man samma scheman som i svenskan, dvs. POSITION och DEN VERTIKALA AXELN. I exemplet (1a) profileras själva handlingen, dvs. en temporal relation och i det andra exemplet (1b) blir processen framställd som ett ting (ett objekt).

Också i den andra gruppen behålls dessa föreställningsscheman i polskan. Men den temporala processen gestaltas på ett annat sätt. I den polska konceptualiseringen i *utrzymywać się na nogach* 'behålla sin position på sina ben' (2a) framhäver man nämligen att objektet försöker att inte falla till marken. Med andra ord: objektets vertikala position försöker behållas. Den polska bilden blir alltså mera detaljrik.

Grupp 3 i tabellen ovan representeras av fyra exempel i vilka *stå* återges med hjälp av existensverbet *być* 'vara' i polskan. Påpekas bör att alla exempel inom denna grupp relaterar till en sekvens inom en text (något som är skrivet i en text). Man kan konstatera att den polska konceptuella bilden är mera schematisk i detta fall därför att man endast framhäver textens existens (3a). Däremot profilerar man bokstävernas vertikala position i svenskan (3A).

Nästa grupp (grupp 4 i tabellen ovan) representeras av ett exempel i vilket *stå* också relaterar till texten. I det fallet blir den polska bilden ännu mera schematisk eftersom man helt utesluter verbet ur den konceptuella bilden (4A/4a).

Till grupp 5 (i tabellen ovan) har jag klassificerat exempel i vilka man återger *stå* med hjälp av olika verb som framhäver själva skrivakten: *pisać* 'skriva', *napisać*, *zapisać* 'skriva upp'. Påpekas bör att man i den polska konceptualiseringen kräver en agent som utför handlingen. Dessutom återges verbet *stå* med hjälp av substantivet *napis* 'skylt'. I det fallet framhäver man inte processens förlopp i tiden utan ett föremål (skylten) som är ett resultat av skrivprocessen.

Exemplet (6A/6a) där *stå* realiseras med hjälp av verbet *zostawić* 'lämna', visar att den polska bilden också kan bli mera schematisk i översättningen. *Zostawić* innebär att man lämnar någon eller något och saknar innebörden att det objekt man lämnar befinner sig i stående position, vilket antyds i svenskan. I (7a) konstrueras bilden med hjälp av verbet *dziać się* 'hända' i polskan. Gestaltens stående position tas bort från bilden och relationens tidsförlopp betonas.

Svaret på frågan om de presenterade polska återgivningssätten av verbet *stå* inom kategorin *stå* utan komplement är regelbundna och utgör något mönster i polskan skulle kräva ett utvidgat material och mera ingående studier.

5. Sammanfattande diskussion

Den genomförda analysen av betydelserna hos det svenska verbet *stå* samt dess konceptuella motsvarigheter i polskan visar att både likheter och skillnader förekommer i sättet att konceptualisera situationen i de båda språken.

Analysen klargör att föreställningsscheman som är bakomliggande för de svenska betydelserna hos *stå* realiseras i 52,5 % (219 exempel) också i polskan. I många fall (25 exempel) återges *stå* med hjälp av andra verb än *stać* 'stå' i polskan men de karakteristiska föreställningsschemana bevaras också här. Man kan alltså konstatera att både svenskan och polskan anknyter till samma föreställningsscheman i mer än hälften av det samlade materialet. Alla dessa likheter i återgivningssättet av verbet *stå* tyder på likheter i människans upplevelse av relationerna i det fysiska rummet i svenskan och polskan. Eftersom vi som människor har samma kognitiva förmåga uppfattar vi de spatiala relationerna av vertikalitet på ett likadant sätt.

Men det finns också ett relativt stort antal fall i materialet där det svenska positions verbet återges med hjälp av existensverb. På detta sätt understryker man i den polska konceptuella bilden referentens varande i tiden och inte dess position eller befintlighet (23 exempel). I vissa fall är existensen till den grad självklar i kontexten att man inte uttrycker den med hjälp av språkliga medel i polskan (27 exempel). Allt detta tyder på att polskan i sådana fall tenderar att schematisera, dvs. göra den konceptuella bilden mera förenklad.

Å andra sidan finner man exempel på återgivning av verbet *stå* med hjälp av varierande kontextberoende verb. Detta tyder på att polskan är mera detaljrik i jämförelse med svenskan och profilerar mer kontext med hjälp av verben. Det som i svenskan återges med hjälp av t.ex. adverbial eller predikativ återges alltså i polskan med hjälp av verb som uttrycker fler detaljer. Detta bekräftar den tes som kognitivisterna framlägger, nämligen att betydelsen är betingad av kontexten. Av detta skäl går det ofta inte att hitta den rätta motsvarigheten till ett ord genom att man slår upp detta ord i ordboken utan att ta hänsyn till kontexten som ordet används i.

Utöver detta ger den genomförda analysen svaret på frågan om det är möjligt att ett positionsverb i svenskan återges med hjälp av ett annat positionsverb i polskan. Det visar sig nämligen att sättet på vilket man konceptualiserar verkligheten kan påverka valet av positionsverben. *Stå* återges med hjälp av verbet *leżeć* 'ligga' och *siedzieć* 'sitta' i polskan. Denna varierande verklighetskonstruktion tyder på att människor fokuserar på olika aspekter av föremål och handlingar, vilket återspeglas i språket. Men det som förblir gemensamt är anknytningen till de mest primära rumsliga relationerna, dvs. den vertikala och den horisontella.

LITTERATUR

- Data-Bukowska, Ewa, Kenneth Holmqvist (2006). Semantisk struktur hos de demonstrativa pronomen *denna* och *den här*. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 123, 19–31.
Gärdenfors, Peter (1992). *Blotta tanken*. Falun: Nya Doxa.

- Jakobsson, Ulrika (1996). *Familjelika betydelser hos stå, sitta och ligga. En analys ur den kognitiva semantikens perspektiv*. Lund: Institutionen för nordiska språk i Lund.
- Jakobsson, Ulrika (1999). Svenska och franska språkets referens till stående person. En analys ur den kognitiva semantikens perspektiv. *Språk och stil* 9, 71–99.
- Johnson, Mark (1987). *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Reason and Imagination*. Chicago: Chicago University Press.
- Kortteinen, Pauli (2000). Pseudosamordning med verben *stå, sitta* och *ligga* i svensk-franskt kontrastivt perspektiv. I: *Att använda SAG. 29 uppsatser om Svenska Akademiens grammatik*, 247–263. Utg. Elisabet Engdahl & Kerstin Norén. Göteborg: Meddelanden från Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet.
- Kortteinen, Pauli (2005). *På dörren sitter en lapp där det står att mottagningen ligger en trappa ner...* Citerat 11.6.2007: http://hum.gu.se/organisation/pressmeddelande/pauli_kortteinen
- Kvist Darnell, Ulrika (2005). Utvidgade och andra användningar av de svenska verben *sitta, ligga* och *stå*. I: *Svenskans beskrivning 27. Förhandlingar vid Tjugosjunde sammankomsten för svenskans beskrivning. Växjö 14–15 maj 2004*, 148–159. Utg. Gunilla Byrman, Jan Einarsson, Solveig Hammarbäck, Maria Lindgren & Per Stille. Växjö: Växjö University Press.
- Persson, Inga-Britt (1986). *Verbet i kontexten: en betydelseanalys av verbet ligga med hjälp av semantiska roller i en tidningskonkordans*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Svensson, Kristina (2004). Remarks on *essere* as an Italian equivalent to the Swedish verb *sitta*. I: *Translation and Corpora, Selected Papers from the Göteborg–Oslo Symposium, 18–19 October 2003*, 56–69. Red. Karin Aijmer & Hilde Hasselgård. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Strzelecka, Elżbieta (2003). *Svenska partikelverb med in, ut, upp och ner. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 62. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Tabakowska, Elżbieta (1995). *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Kraków: PAN.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (red.) (1999a). *Svenska Akademiens Grammatik, III: Fraser*. Stockholm: Norstedts.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (red.) (1999b). *Svenska Akademiens Grammatik, IV: Satser och meningar*. Stockholm: Norstedts.

Källor till anförda exempel

- (IB): Bergman, Ingmar (1987). *Laterna magica*. Stockholm: Norstedts.
- (IB1): Bergman, Ingmar (1991). *Laterna magica*. (*Laterna magica*, översättning av Zygmunt Łanowski). Warszawa: Czytelnik.
- (KE): Ekman, Kerstin (2000). *Händelser vid vatten*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- (KE1): Ekman, Kerstin (1997). *Czarna woda*. (*Händelser vid vatten*, översättning av Anna Węgleńska). Warszawa: Muza.
- (LG): Gustafsson, Lars (1978). *En biodlares död*. Stockholm: Norstedts.
- (LG1): Gustafsson, Lars (1982). *Śmierć pszczelarza*. (*En biodlares död*, översättning av Zygmunt Łanowski). Warszawa: Czytelnik.